

بررسی عوامل موثر بر عدم رعایت ظرفیت چرا در مراتع نج حوزه آبخیز بلده شهرستان نور

راحله اسلامی^۱ جلال محمودی^۲ سیده خدیجه مهدوی^۳

تاریخ دریافت: ۹۷/۳/۸ تاریخ پذیرش: ۹۷/۸/۷

چکیده

مراتع یکی از حیاتی ترین بستر توسعه پایدار محیط زیست و پدیده های بوم شناختی به شمار می آیند. ضعف نظام های بهره برداری و مدیریت این منابع خدادادی، باعث شده که طی سال های اخیر نظام بهره برداری از مراتع دچار سردرگمی شود. مطالعه حاضر در زیر حوزه نج یکی از زیر بخش های حوزه آبخیز نور رود در بخش بلده شهرستان نور انجام شده است. جامعه آماری شامل بهره برداران طرح های مرتعداری منطقه به تعداد ۴۸۵ نفر و تعداد نمونه ۵۷ نفر مشخص شد. گردآوری اطلاعات با استفاده از پرسشنامه در قالب طیف لیکرت انجام شد. اعتبار و روایی پرسشنامه از طریق اعتبار صوری و پایایی پرسشنامه با ضریب آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۰۱ بدست آمد. برای تجزیه و تحلیل داده ها از ضریب همبستگی اسپیرمن و رگرسیون چند متغیره با کمک نرم افزار SPSS ver.19 استفاده گردید. در این تحقیق متغیرهای مستقل شامل سطح سواد و آگاهی بهره برداران، برگزاری کلاس های آموزشی و ترویجی، وضعیت اقتصادی و متغیر وابسته، ظرفیت چرا می باشند. نتایج نشان داد که دو متغیر وضعیت اقتصادی و نیز آموزش و ترویج با رعایت ظرفیت چرا رابطه معنی دار داشته و متغیر سطح سواد - آگاهی بهره برداران با رعایت ظرفیت چرا رابطه معنی دار ندارند. ایجاد و برگزاری کلاس های آموزشی و ترویجی برای دامداران می تواند سبب کاهش فشار بر مرتع شده و بدین شکل دامداران آگاهانه به رعایت اصول مربوط به رعایت چرا خواهند پرداخت.

واژه های کلیدی: آموزش، دامداران، ظرفیت چرا، نج، نور.

^۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور، نور، ایران.

^۲ دانشیار گروه منابع طبیعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور، نور، ایران. *نویسنده مسئول. ایمیل: j_mahmoudi2005@yahoo.com

^۳ استادیار گروه منابع طبیعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور، نور، ایران.

مقدمه

از بدو خلقت بشر، به طور مستمر بهره برداری از طبیعت صورت گرفته و تمدن‌های مختلف بشری شکل گرفتند. در بهره‌برداری از طبیعت به خصوص در قرن اخیر، انسان تنشهایی را بر طبیعت وارد کرده که باعث تخریب منابع و بهم خوردن تعادل اکولوژیکی آن شده است (۱۱). بهره‌برداری بهینه از عرصه‌های منابع طبیعی بیش از هر زمان دیگری مورد توجه صاحب‌نظران و متخصصین در سطوح ملی و بین‌المللی قرار دارد. در شرایط کنونی بدون در نظر گرفتن وضعیت اقتصادی و اجتماعی مطلوب، از نظر فنی و علمی مدیریت مرتع عملی نیست. در مرتعداری شرایط مطلوب به شناخت دقیق عوامل اقتصادی تاثیرگذار و نیز به واحد تولیدی و اقتصادی موجود در این عرصه به خصوص به دام و مرتع نیاز دارد (۲). از دلایل عمده تخریب حوزه آبخیز و عدم موفقیت پروژه‌ها و مدیریت‌های اعمال شده در چند دهه گذشته در سطح حوزه‌های آبخیز، عدم زمینه مناسب حفظ، احیاء و بهره‌برداری از این منابع، عدم مشارکت و همکاری بهره‌برداران و آبخیزنشینان در این امور می‌باشد، که در مدیریت حوزه‌های آبخیز تحت عنوان فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی مورد توجه است (۱۵). بهره‌برداری متوالی طی سالیان متمادی از مراتع و تبدیل روزافزون آن به دیگر منابع اقتصادی زودبازده، همراه با رشد جمعیت و افزایش نیاز به مواد پروتئینی موجب شده است که در چرخه تولید و مصرف علوفه، بخصوص دام متکی به علوفه مرتعی عدم تعادل محسوسی ایجاد گردد (۲۰). بنابراین

دام مازاد بر ظرفیت چرا و افزایش تعداد بهره‌دار در کنار سایر عوامل، به عنوان دو عامل اصلی تخریب مراتع کشور محسوب می‌شوند که باید در برنامه مدیریت مراتع کشور به این دو عامل مهم توجه ویژه‌ای شود (۲). بر اساس مطالعات انجام شده آگاهی و شناخت مناسب از وضعیت اقتصادی، اجتماعی و توانمندیهای بهره‌برداران به عنوان اصلی‌ترین عامل تاثیرگذار بر مراتع و انطباق اهداف پروژه‌های مرتعداری با این مسائل، ضامن موفقیت اجرای آنها است (۱۳). در طی برنامه‌های پنج ساله اقتصادی و اجتماعی کشور، به منظور مشارکت بهره‌برداران در امر حفاظت، اصلاح و احیاء منابع طبیعی بخصوص مراتع، سعی شده است که به گونه‌ای این منابع در اختیار بهره‌برداران قرار گیرد تا با ایجاد و تقویت انگیزه مالکیت، به اصلاح و احیاء آنها بپردازند. بنابراین، مراتع در چارچوب پروژه‌های مرتعداری و به مدت ۳۰ سال در قالب طرحهای مرتعداری به بهره‌برداران عشایری و روستایی کشور واگذار میشود تا ضمن استفاده درست، نسبت به اصلاح و احیاء آنها اقدام کنند. از دیدگاه والنتاین مدیریت چرا شامل تعیین تعداد مطلوب دام برای چرا، فصول مناسب چرا، سیستم های مناسب چرا، نوع دام یا مخلوطی از گونه های دامی مناسب و توزیع مطلوب چرا می‌باشد (۹). امروزه یکی از ضرورتهای اجرایی لازم برای ساماندهی هر چه بیشتر بهره‌برداری از مراتع ضرورت پیدا می‌کند. همچنین، هدف مدیریت چرا دستیابی به انبوهی و ترکیب گیاهی ویژه‌ای است که حداکثر بازدهی تولید را داشته و برای دامدار نیز سودآور باشد.

مهمترین موضوع در رابطه با مدیریت چرا، جلوگیری از چرای زودرس و کنترل ورود و خروج دام به مراتع ییلاقی است. زمان ورود دام به مراتع ییلاقی بایستی زمانی باشد که گیاهان مرتعی به حداکثر رشد و تولید خود رسیده باشند تا ضمن کاهش آسیب پذیری پوشش گیاهی در مقابل چرای دام علوفه بیشتری در اختیار دام قرار گیرد. این موضوع در رابطه با مراتع قشلاقی به کنترل پروانه چرا و استفاده مجاز و مناسب با تولید مرتع و نیز مدت استفاده ارتباط پیدا می کند (۱).

بنابراین هر گونه راه حل پیشنهادی برای مدیریت مراتع، بدون بررسی و شناخت عوامل اقتصادی و اجتماعی نمی تواند بقای این منابع حیاتی را تضمین نماید (۱۸).

فروتن و همکاران (۲۰۱۳) طی مطالعه‌ای با عنوان بررسی نقش عوامل اقتصادی و اجتماعی موثر بر میزان مشارکت دامداران در طرحهای مرتعداری در منطقه کیاسر شهرستان ساری نشان داد که میزان مشارکت در طرحهای مرتعداری در حد متوسط و یا زیاد است. بین میانگین میزان مشارکت در طرحهای مرتعداری بر حسب میزان تحصیلات، پایگاه اقتصادی و نوع مشارکت در طرحها تفاوتی وجود نداشته در صورتی که بین میزان مشارکت در طرحهای مرتعداری با میزان آگاهی از طرحها و میزان سرمایه اجتماعی رابطه معنی دار و مثبت وجود داشته است. یعنی با افزایش میزان آگاهی از طرحها و میزان سرمایه اجتماعی میزان مشارکت در طرحهای مرتعداری افزایش یافت. کلارستاقی و همکاران (۲۰۱۴) در حوزه آبخیز گلندرود

نتیجه گرفت که بین شرکت بهره‌برداران در کلاسهای آموزشی و ترویجی و نگرش آنها نسبت به تخریب مرتع رابطه معنی داری وجود دارد. وی همچنین نتیجه گرفت که یکی از مهمترین عوامل فقیر شدن مراتع، عدم آگاهی بهره‌برداران و عدم اعمال مدیریت و قرق مرتع می باشد. همچنین نامبرده پیشنهاد نمود که به منظور جلوگیری از تخریب مراتع در بین بهره‌برداران، با متخلفینی که حقوق دیگران را در محدوده‌های عرفی مشترک رعایت نمی کنند برخورد صریح و قاطع صورت گیرد. طهماسبیان و همکاران (۲۰۱۲) در تحقیقی با عنوان بررسی علل و عوامل تخریب مراتع و راهکارهای جلوگیری از تخریب مراتع استان ایلام، شهرستان شیروان چرداول نتیجه گرفت که سطح تحصیلات، میزان درآمد و تعداد اعضای خانوار، افزایش بیش از حد دام و چرای مفراط و بی‌رویه، چرای زودرس، نداشتن آگاهی کامل درخصوص اجرای چرای اصولی، بوته کنی و عدم آموزش بهره‌برداران در تخریب مراتع موثر هستند.

غلامپور (۲۰۱۱) طی مطالعه‌ای با عنوان بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر تخریب مراتع منطقه اشتهارد شهرستان کرج نتیجه گرفتند که تغییر کاربری اراضی مهمترین عامل تخریب مراتع، هم از دیدگاه بهره‌برداران و هم از دیدگاه کارشناسان می باشد. همچنین عوامل اجتماعی و اقتصادی با شدت تخریب رابطه معنی دار داشته و همچنین نتایج این تحقیق می تواند در جهت بهبود وضعیت معیشت دامداران زیان دیده از تخریب مراتع این منطقه مورد استفاده

به این نتیجه رسیدند که عوامل تاثیرگذار فوق در برخی مراتع موجب چرای شدید و در دیگر مراتع موجب چرای بسیار سبک شده‌اند، همچنین نتایج تجزیه و تحلیل چند متغیره نشان داد که مهمترین عوامل منفی تاثیرگذار بر ثبات و پویایی سیستم بهره‌برداری مشاعی، سودآوری فعالیت‌های کشاورزی و نیز ادامه روند مهاجرت از مناطق روستایی می‌باشد. شارما ونگی (۲۰۰۳) در تحقیق خود به بررسی دورنمای اجتماعی- اقتصادی سیستم بهره- برداری مشاعی دامداران کوچ‌رو (بیلاق - قشلاق) در مراتع بیلاقی آلی پرداختند. نتایج بدست آمده حاکی از وضعیت رو به قهقرای مراتع مشاعی و همچنین محدودیت‌های اجتماعی- اقتصادی شامل بیسوادی، درآمد اندک می‌باشد. در نتیجه فرزندان در این خانواده‌ها تمایلی به ادامه شغل و حرفه آبا و اجدادی خود ندارند و به مراکز شهری مهاجرت می‌نمایند. هو و آزادی (۲۰۱۰) در بررسی مراتع شمال کشور چین، علت تخریب در این مراتع را آگاهی کم مرتعداران و دامداران، چرای مفراط، مسائل فنی، اقتصادی، مدیریتی و درک اجتماعی بیان نمودند. آنها همچنین پیشنهاد کردند که مسائل مدیریتی، اقتصادی و اجتماعی باید در جهت جلوگیری از تخریب مراتع بررسی شوند. هاریس (۲۰۱۰) با تحقیقی که در مورد علت تخریب مراتع ثبت انجام داد به این نتیجه رسید که هر چند مراتع در فلات تبت دارای جمعیت کمی هستند و کمک کمی به اقتصاد چین و تبت دارند اما نقش زیست محیطی مهمی در سراسر آسیا دارند. تعداد زیاد دام، تغییرات جهانی آب

دستگاه‌های ذیربط قرار گیرد. شهرکی و بارانی (۲۰۱۲) طی مطالعه ای توصیفی- پیمایشی به بررسی و رتبه بندی عوامل موثر بر تخریب مراتع استان گلستان از دیدگاه کارشناسان پرداختند. نتایج بدست آمده حاکی است که در مجموع عوامل معیشتی و عوامل مدیریتی به ترتیب با میانگین ۴/۱۴ و ۳/۸۴ در مراتع قشلاقی و بیلاقی از نگاه کارشناسان، عوامل مؤثرتری در کاهش و یا افزایش تخریب مراتع نسبت به سایر موارد دانسته شده‌اند. در مقابل عوامل طبیعی هم در مراتع قشلاقی و هم در مراتع بیلاقی به عنوان کمترین عامل تأثیرگذار معرفی شده است. حجازی و عباسی (۲۰۰۷) در بررسی عوامل موثر بر مشارکت مجریان طرح های تعادل دام و مرتع، عنوان داشته است که برگزاری هر چه بهتر کلاسهای آموزشی- ترویجی و در اختیار گذاردن جزوات و نشریات ترویجی، با توجه به اینکه خود مجریان تاثیر این روشها را در حد زیاد و دارای اولویت اول دانسته‌اند، امری ضروری است. البته بایستی تلاش شود تا اینگونه کلاسها به شیوه کارگاهی و با بهره‌گیری از کارشناسان فنی سازمان جنگلها ، مراتع و آبخیزداری کشور و در سامانه های عرفی برگزار گردد. نی مهیر و جان (۲۰۰۸) در مطالعه خویش به بررسی تاثیر برخی عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بر ثبات بهره برداری مشاعی از مراتع بیلاقی آلپ در کشورهای سوئیس و آلمان پرداخته و با بررسی عواملی چون توریسم، مهاجرت، کشاورزی، ساختار مراتع آلی و کاهش سطح مرتع، اقتصاد تولید، موانع قانونی، شرایط نیروی کار و سنت در دامداری

رفت. شیوه بهره برداری از منابع طبیعی بی شک تابعی از دیدگاه و سیاستگذاری بهره برداران منابع طبیعی می باشد و شرایط اجتماعی - اقتصادی و تغییرات آن در دهه های اخیر موجب افزایش فشار بر مراتع این منطقه شده است (۱۴). این در حالی است که توسعه پایدار در بخش مرتع مستلزم استفاده صحیح از مرتع مبتنی بر رعایت اصول مدیریت چرا بوده و رعایت ظرفیت چرا مهمترین اصل مدیریت چرا می باشد. بنابراین هدف اصلی تحقیق تعیین عوامل موثر بر عدم رعایت ظرفیت چرا در مراتع نج حوزه آبخیز بلده شهرستان نور می باشد.

شامل ۱۷ سامانه عرفی است. تعداد بهره برداران حقیقی (با نوع بهره برداری مشاعی) ۴۸۵ نفر و تعداد بهره برداران حقوقی (با نوع بهره برداری شورایی) ۱ نفر می باشد. تعداد دامهای موجود در منطقه ۷۸۹۷ راس و تعداد دامهای مجاز ۵۸۰۹ راس می باشد (۱۴). موقعیت جغرافیایی زیر حوزه در شکل (۱) نشان داده شده است.

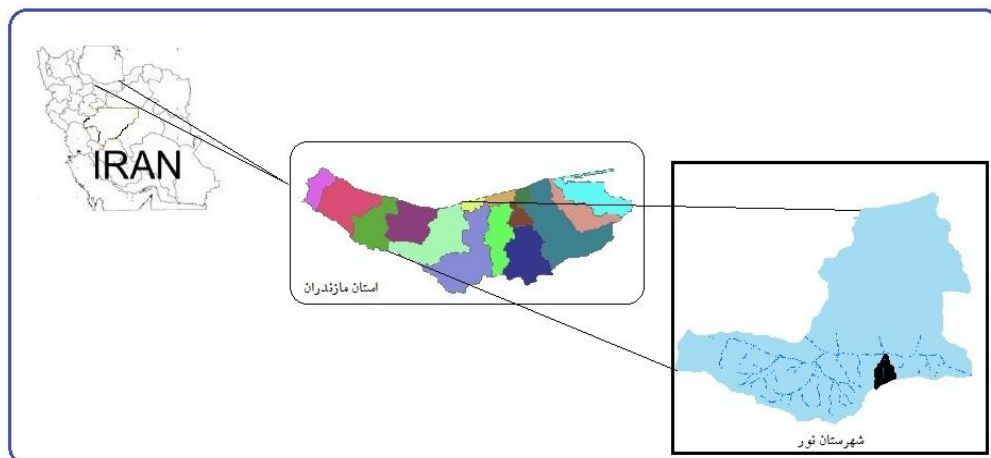
و هوا، افزایش جمعیت، خسارت جوندگان علل تخریب مراتع تبت گزارش شد، اما برخی ناظران غربی ادعا می کنند که شیوه های سنتی مدیریت و سیاستهای دولت نیز عامل تخریب مراتع در این مناطق است.

بخش بلده شهرستان نور در منطقه ای بیلاقی واقع گردیده که کاربری عمده اراضی این منطقه مرتع می باشد و شغل اصلی ساکنین آن نیز دامداری سنتی وابسته به مرتع است. حضور ۲۱۵۰ خانوار بهره بردار، حدود ۵۹۰۰ واحد دامی موجود و ۲۰۸۸ واحد دامی مجاز بیانگر این واقعیت است که در صورت عدم شناخت و چاره جویی مناسب، منابع طبیعی با ارزش نظیر خاک و آب منطقه از بین خواهند

مواد و روش ها

موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

زیر حوزه نج یکی از زیر بخش های حوزه آبخیز نور رود در بخش بلده شهرستان نور بوده که بین عرض های جغرافیایی $36^{\circ} 07'$ تا $36^{\circ} 12'$ و طول های جغرافیایی $51^{\circ} 58'$ تا $52^{\circ} 01'$ واقع شده است. این حوزه آبخیز

شکل ۱- موقعیت زیرحوزه آبخیز نج در حوزه آبخیز رودخانه نور رود در بخش بلده شهرستان نور

روش تحقیق

پژوهش حاضر به روش پیمایشی انجام گرفته است. جمع‌آوری داده‌ها به دو صورت کتابخانه-ای و میدانی انجام گرفت. جامعه آماری تحقیق شامل ۴۸۵ نفر از بهره برداران طرحهای مرتعداری منطقه مورد مطالعه بوده و به منظور انتخاب نمونه‌های مورد بررسی از روش نمونه-گیری تصادفی استفاده شد. حجم نمونه توسط فرمول کوکران (۱۰) و براساس کل بهره برداران در پروژه‌های مرتعداری به تعداد ۵۶/۷ نفر تعیین گردید. ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌ها مورد استفاده در این تحقیق پرسشنامه بوده که در قالب طیف لیکرت تنظیم گردید. اعتبار و روایی پرسشنامه براساس نظر متخصصان و

استادان تعیین و همچنین پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۰۱ مشخص گردید که نشانگر همبستگی و همسازي درونی بین گویه‌های مربوط به متغیرها است. به منظور تعیین ترمالیتة داده‌ها از آزمون کلموگروف- اسمیرنوف استفاده گردید. برای بررسی ارتباط بین متغیرهای مستقل (سطح سواد- آگاهی بهره‌برداران، نحوه اجرای قانون، اشتغال و درآمدزایی، برگزاری کلاسهای آموزشی و ترویجی، وضعیت اقتصادی) و متغیر وابسته (ظرفیت چرا)، با توجه به سطوح مقیاس‌ها (مقیاس رتبه‌ای) از ضریب همبستگی اسپیرمن و رگرسیون چند متغیره استفاده گردید.

نتایج

نتایج آمار توصیفی متغیرهای مستقل در جدول ۱ ارائه گردید.

جدول ۱- نتایج آمار توصیفی جامعه مورد مطالعه

متغیر	یافته های تحقیق
سن	متوسط سن دامداران ۵۰ سال است. حداقل سن ۲۹ و حداکثر ۶۸ سال می باشد.
تحصیلات دامداران	نتایج نشان می دهد که ۴۶/۴ درصد از پاسخگویان بیسواد، ۲۶/۸ درصد کم سواد (زیر دیپلم)، ۱۹/۶ درصد دیپلم و ۴ درصد لیسانس هستند. عمده بهره‌برداران از نظر تحصیلات بیسواد و کم سواد محسوب می شوند.
وضعیت اقامتی	۹۱ درصد از پاسخگویان بومی بوده و در منطقه سکونت دارند.
شغل	شغل اصلی ۸۵/۷ درصد از بهره‌برداران دامداری، ۸/۹ درصد کشاورزی، تنها ۵/۴ درصد کارمند هستند. لذا ۹۸/۲ درصد از بهره برداران به کار دامداری و کشاورزی توأم مشغول می‌باشند.
سابقه فعالیت دامداری	۴۱ درصد از دامداران بیش از ۴۰ سال سابقه دارند و این امرمبین آن است که نامبردگان دامداری را بعنوان شغل اصلی پذیرفته اند.
تعداد دام	متوسط تعداد دام دامداران ۱۳۲/۱۵ راس بوده که از مجموع آن ۹۵/۶۶ درصد گوسفند و بز و ۳/۳۴ درصد گاو و گوسفند است.
مقدار زمین کشاورزی	نظر پاسخگویان نشان می دهد که متوسط مساحت زمین متعلق به پرسشگران ۱/۰۵ هکتار و حداکثر ۳/۵ هکتار است. همچنین عمده دامداران دارای زمین زراعی هستند.
درآمد سالیانه	نظرات پاسخگویان نشان می‌دهد که ۳۰/۴ درصد از دامداران سالانه کمتر از ۳۰ میلیون ریال درآمد دارند. یعنی درآمد ماهانه هر دامدار کمتر از ۲۵۰۰۰۰ هزار تومان است.
مالکیت اراضی	بیشتر دامداران دارای اراضی زراعی شخصی هستند یعنی ۷۵ درصد آنها مالک زمین بوده و ۱۴ درصد آنها دارای اراضی اجاره‌ای هستند.
منابع تولید علوفه	۱۶/۱ درصد از پاسخگویان در خارج از فصل چرا علوفه را از راه کشت علوفه و ذخیره آن تامین می‌کنند. در حالیکه ۶۴/۳ درصد آنها علوفه را خریداری می‌نمایند.
تعداد مرتع	نتایج نشان می‌دهد که ۴۲/۹ درصد از دامداران از یک مرتع و همین میزان دامدار از دو مرتع و ۱۴/۳ درصد بیش از دو مرتع استفاده می‌کنند.

آزمون نرمالیته

جدول ۲- آزمون نرمالیتی کلموگروف اسمیرنوف

وضعیت اقتصادی	سواد و آگاهی بهره برداران	کلاسهای آموزشی-ترویجی	رعایت ظرفیت چرای دام
۱/۱۷۰	۱/۵۰۹	۱/۴۸۷	۱/۱۶۵
۰/۱۳۰	۰/۰۵۱	۰/۰۵۴	۰/۱۳۲

جدول ۴- ضریب همبستگی اسپیرمن بین سواد و آگاهی

بهره برداران و رعایت ظرفیت چرا

نتیجه آزمون	سطح معناداری	مقدار ضریب همبستگی
عدم وجود رابطه همبستگی	۰/۱۷۱	۰/۱۸۶

رابطه بین آموزش-ترویج و رعایت ظرفیت چرا

در جدول (۵)، سطح معنی داری در کمتر از ۰/۵٪ است لذا رابطه همبستگی مثبت و مستقیم بین دو متغیر مشاهده می شود و به احتمال بیش از ۹۹ درصد معنادار می باشد.

جدول ۵- ضریب همبستگی اسپیرمن بین آموزش-ترویج و رعایت ظرفیت چرای دام

نتیجه آزمون	سطح معناداری	مقدار ضریب همبستگی
وجود رابطه همبستگی	۰/۰۰۰	**۰/۷۵۲

**همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنی دار است.

جدول ۶- خلاصه نتایج رگرسیون چند متغیره

R	R ²	ضریب تعیین تعدیل شده	اشتباه معیار برآورد
۰/۸۶۲	۰/۷۴۳	۰/۷۲۳	۰/۲۹۱

با توجه به نتایج جدول (۷)، و سطح معنی دار بودن رگرسیون بین بین متغیرهای مستقل و وابسته رابطه خطی وجود دارد. بنابراین متغیرهای مستقل وارد شده میتوانند تغییرات متغیر وابسته (رعایت ظرفیت چرا) را پیش-بینی کنند. در نتیجه نتایج این آزمون نشان می دهد که داده های پرسشنامه، برای انجام رگرسیون چند متغیره مناسب می باشند.

جدول شماره ۲- نشان می دهد که سطح معنی داری برای تمامی متغیرهای مورد مطالعه بالاتر از ۰/۵٪ می باشد و اختلاف معنی دار بین داده ها وجود ندارد لذا داده ها نرمال می باشند. رابطه بین وضعیت اقتصادی (درآمد سالانه) بهره برداران و رعایت ظرفیت چرای دام در جدول (۳)، ضریب همبستگی اسپیرمن برابر با ۰/۷۶۳ و سطح معنی داری آن ۰/۰۰۰ است. به دلیل این که سطح معناداری در ضریب همبستگی کمتر از ۰/۵٪ است، لذا رابطه معنی-داری بین دو متغیر وجود دارد.

جدول ۳- ضریب همبستگی اسپیرمن بین وضعیت

اقتصادی و رعایت ظرفیت چرای دام

نتیجه آزمون	سطح معناداری	مقدار ضریب همبستگی
وجود رابطه همبستگی	۰/۰۰۰	**۰/۷۶۳

**همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنی دار است.

رابطه بین سواد و آگاهی بهره برداران و رعایت ظرفیت چرا

همانطور که جدول (۴)، نشان می دهد که سطح معناداری بیشتر از ۰/۵٪ است، لذا رابطه معناداری بین دو متغیر وجود ندارد.

جدول ۷- جدول آنالیز و تحلیل واریانس میزان عدم رعایت ظرفیت چرا در مراتع

تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F	سطح معناداری
رگرسیون	۱۲/۵۶۴	۴	۳/۱۴۱	۳۶/۹۲۸	۰/۰۰۰
باقیمانده	۴/۳۳۸	۵۱	۰/۰۸۵	---	---
کل	۱۶/۹۰۲	۵۵	---	---	---

در انحراف معیار متغیر وابسته رعایت ظرفیت چرا تغییر ایجاد می‌کند. جدول (۸) نشان می‌دهد که متغیرهای سطح سواد و آگاهی بهره‌برداران بر روی رعایت ظرفیت چرا تاثیر معنی‌داری نداشته و وارد مدل رگرسیونی نمی‌شوند.

با توجه به نتایج جدول (۸) می‌توان گفت که نقش متغیرهای وضعیت اقتصادی و آموزش و ترویج بر روی رعایت ظرفیت چرا معنی‌دار بوده و وضعیت اقتصادی با توجه به وزن بتای بیشتر، موثرتر می‌باشد. این اعداد نشانگر آن است که به ازای هر یک واحد تغییر در انحراف معیار متغیرهای وضعیت اقتصادی و آموزش و ترویج به ترتیب به اندازه‌ی ۰/۵۳۱ و

جدول ۸- ضرایب رگرسیونی متغیرهای مستقل بر میزان عدم رعایت ظرفیت چرا در مراتع

متغیرهای مستقل	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	وزن بتا	آزمون t	سطح معناداری
مقدار ثابت	۰/۲۸۷	۰/۲۴۵	---	۱/۱۷۲	۰/۲۴۷
وضعیت اقتصادی (درآمد)	۰/۵۱۹	۰/۱۳۱	۰/۵۳۱	۳/۹۵۴	۰/۰۰۰
سطح سواد	۰/۰۰۷	۰/۰۴۲	۰/۰۱۲	۰/۱۷۲	۰/۸۶۴
آموزش و ترویج	۰/۳۶۳	۰/۱۴۱	۰/۳۶۵	۲/۵۷۷	۰/۰۱۳

به منظور بررسی عوامل موثر بر عدم رعایت ظرفیت چرا در مراتع نج حوزه آبخیز بلده شهرستان نور انجام پذیرفت. نتایج حاصل از آزمون همبستگی اسپیرمن و رگرسیون چندمتغیره نشان داد که بین دو متغیر وضعیت اقتصادی (درآمد) و آموزش- ترویج با رعایت ظرفیت چرا رابطه معنی‌دار وجود دارد. با بهتر شدن وضعیت اقتصادی (افزایش درآمد) بهره‌برداران، رعایت ظرفیت چرا نیز افزایش یافته است. هر قدر وضعیت اقتصادی بهره‌برداران ضعیف‌تر شود عدم رعایت ظرفیت چرا بیشتر به چشم می‌خورد. یکی از مهمترین عواملی که در زندگی هر دامدار موثر است

بحث و نتیجه گیری

بهره‌برداری متوالی طی سالیان متمادی از مراتع و تبدیل روزافزون آن به دیگر منابع اقتصادی زودبازده، همراه با رشد جمعیت و افزایش نیاز به مواد پروتئینی موجب شده است که در چرخه تولید و مصرف علوفه، بخصوص دام متکی به علوفه مرتعی عدم تعادل محسوسی ایجاد گردیده است. همچنین دام مازاد بر ظرفیت چرا و افزایش تعداد بهره‌دار در کنار سایر عوامل، به عنوان دو عامل اصلی تخریب مراتع کشور محسوب می‌شوند که باید در برنامه مدیریت مراتع کشور به این دو عامل مهم توجه ویژه‌ای شود. تحقیق حاضر

خواهد بود. نتایج حاصله با دستاوردهای محققانی نظیر طهماسبیان و همکاران (۲۰۱۲)، غلامپور آهنگر کلایی و همکاران (۲۰۱۱)، شهرکی و بارانی (۲۰۱۲)، همخوانی دارد. همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین سواد-آگاهی بهره برداران و رعایت ظرفیت چرا هیچ رابطه‌ای وجود ندارد. نتایج نشان می‌دهد که ۴۶/۴ درصد از پاسخگویان بیسواد، ۲۶/۸ درصد کم سواد و ۱۹/۶ درصد دیپلم و ۴ درصد لیسانس هستند. هر چقدر میزان سواد بهره بردار بیشتر باشد قطعاً بهره‌بردار بهتر می‌تواند اصول علمی مربوطه به طرحهای مرتعداری و رعایت ظرفیت چرا را درک نموده و در اجرای آنها هماهنگی بیشتری با اداره منابع طبیعی نشان می‌دهد. همچنین داشتن تحصیلات به بهره بردار کمک می‌کند تا علمی‌تر با قضیه برخورد نموده و بیشتر به ارزش مرتع و تولیدات آن واقف گردد. متأسفانه عدم بالا بودن میزان تحصیلات به خصوص وجود بیسوادی نزدیک به ۵۰ درصد از بهره برداران سبب می‌شود تا درک علمی آنها از مرتع و ظرفیت چرا کمتر بوده و آنها تنها با دیدگاه تامین معیشت و کسب درآمد به دامداری بپردازند. بنابراین با توجه به وضعیت مراتع نج این عمل (کم سواد) می‌تواند خسارات جبران ناپذیری را بر پیکره طبیعت منطقه مورد مطالعه وارد نماید. نتایج بدست آمده با نتایج شارما و نگی (۲۰۰۳)، فروتن و همکاران (۲۰۱۳)، طهماسبیان و همکاران (۲۰۱۲)، مطابقت دارد. یکی از عوامل مهم موثر بر ظرفیت چرا آموزش دامداران و بهره‌برداران است. اجرای کلاسهای آموزشی و پیگیری

وضعیت اقتصادی وی می‌باشد. چگونگی وضعیت اقتصادی قطعاً بر تمام شئون زندگی اثر می‌گذارد. وضعیت اقتصادی بوسیله عواملی نظیر درآمد سالانه، شغل جانبی، تعداد دام، زمین وسایر مستقلات مشخص می‌شود. هر قدر دامدار درآمد و مستقلات بیشتری داشته باشد از نظر مالی تامین بوده و بدین شکل فشار کمتری بر وی وارد خواهد شد. تامین بودن از نظر مالی سبب می‌شود تا دامدار فشار کمتری بر مرتع وارد نموده و سعی می‌کند تا مرتع را حفظ نماید. نباید فراموش کرد که دارا بودن اراضی کشاورزی دارای تبعات اجتماعی بوده و نیز سبب افزایش در آمد دامدار می‌شود و دامدار می‌تواند بخش اعظمی از علوفه خود را تولید نماید. همچنین در چنین حالتی بهره- بردار به نکات و دستورالعملهای علمی ارائه شده توجه نموده و سعی نمی‌کند بیش از ظرفیت مرتع از آن استفاده نماید.

از طرفی با توجه به تعداد دام موجود (۷۸۹۷ راس دام) در منطقه و تعداد سامانه های عرفی (۱۷)، هر بهره بردار سرانه مرتع کمی دارد و این با تعداد دام وی متناسب نمی‌باشد، لذا این عدم تناسب سبب استفاده بیش از حد از مراتع خواهد شد. همچنین در منطقه نج بدلیل کوهستانی بودن و شرایط سخت زمستان و عدم دستیابی به مراتع قشلاقی قطعاً استفاده بیش از حد از مراتع در اولویت قرار خواهد گرفت که این امر با اصول علمی رعایت چرا منافات خواهد داشت. بنابراین هر قدر وضعیت اقتصادی دامدار بهتر باشد وی راحتتر به تولید و خریداری علوفه اقدام کرده و وابستگی وی به مرتع کمتر

توان چنین استنتاج نمود که از آنجایی که در منطقه مورد مطالعه وضعیت اقتصادی حاکم بر جامعه محلی بخاطر پایین بودن در آمد، عدم اشتغال مناسب، شرایط خاص توپوگرافی، عدم وجود دانش و آگاهی لازم چندان مناسب نیست، لذا هجوم دامداران به مراتع برای تامین علوفه در زمانهای مختلف سبب عدم رعایت ظرفیت چرا و نهایتاً تخریب اراضی مرتعی خواهد شد. بنابراین ایجاد اشتغال و درآمد زایی به منظور اصلاح و بهبود شرایط اقتصادی و برگزاری کلاسهای آموزشی و ترویجی برای دامداران می تواند سبب کاهش فشار بر مرتع شده و بدین شکل دامداران آگاهانه به رعایت اصول مربوط به رعایت چرا خواهند پرداخت.

الگوهای ترویجی در رابطه با دستورالعملهای طرحهای مرتعداری و بخصوص ظرفیت چرا می تواند تاثیر مثبت و موثری بر نوع نگرش و عملکرد دامداران داشته باشد. این آموزشها سبب می شود تا بهره بردار تمایل به همکاری با اداره مربوطه را نشان داده و از آنجائیکه دانش وی نسبت به مسائل علمی بالا رفته، خود عاملی برای رعایت هرچه بیشتر و هر چه بهتر اصول علمی و در نهایت ظرفیت چرا بر اساس دستورالعمل های موجود می شود. بنابراین هر قدر میزان آگاهی و دانش افزایش یابد شناخت اهداف و درک آن بیشتر شده و به تبع آن مشکلات و موانع کمتر خواهد شد. نتایج تحقیق با نتایج پژوهشگرانی کلارستانی و همکاران (۲۰۱۴)، حجازی و عباسی (۲۰۰۷)، همخوانی دارد. با توجه به توضیحات فوق می-

References

1. **Akram Irandani, M. 2009.** The role of management in maintaining rangelands. <http://www.ake.blogfa.com>. (In Persian).
2. **Azarnivand, H and Mousavi, A. 2000.** Impact of rangeland projects on the production, tendency and condition of rangeland. Case study of Semnan province rangeland s. Proceedings of the second national conference on range and range management in Iran.92P. (In Persian).
3. **Fouroutan, Sh. Mahmoudi, J. Mahdavi, Kh. 2013.** Investigating the role of economic and social factors affecting on level of participation of ruminants in Rangeland Projects (Case Study of Kayasar District, Sari), Master's Degree Program in Rangeland. Islamic Azad University, Noor Branch. 73 pp. (In Persian).
4. **Gholampour Ahangar Kalai, Kh. Mahmoudi, J. Ahmadi somehe, K. Shayesteh. A H. 2011.** Investigation of economic and social factors affecting rangeland destruction (Case Study of Eshtehard District of Karaj). Islamic Azad University, Noor Branch. 94 pp. (In Persian).
5. **Harris, R.B. 2010.** Rangeland degradation on the qinghai-Tibetan plateau : areview of the evidence of its magnitude and causes, journal of arid environments. 74(1): 1-12.
6. **Hejazi, Y and Abbasi, A. 2007.** Investigating factors affecting the participation of livestock and rangeland equilibrium managers. Journal of Natural Resources of Iran. 60(2): 683-692. (In Persian).
7. **Ho, P., Azadi, H., 2010.** Rangeland degradation in North China: Perceptions of pastoralists. Environmental Research .110, 302-307.
8. **Kelarestaghi, M. Mhmoudi, J. Gholami, Sh. 2014.** Socioeconomic factors affecting on Rangeland Destruction (Case Study of Glendrood watershed basin). Islamic Azad University, Noor Branch. 59 pp. (In Persian)..
9. **Kouchaki, A., Nasiri mahalati, M., Banayanaval, M and Koulahiahari, A.1992.** Grazing management in rangelands, first edition. Mashhad Publisher. 659 pp. (In Persian).
10. **Mahmoudi, J and Mahdavi, S.Kh. 2014.** Research method with emphasis on Proposals. Solar Publisher. 174pp.
11. **Makhdoum Farkhandeh, M. 1995.** Foundation of the alignment of the land. Tehran University Publisher. 300pp. (In Persian).
12. **Niemeyer, k., Jan, A.R. 2008.** Impact of changing socio-economic and cultural factors on the stability of co-operative large scale grazing systems. Immunology. 123(1): 45-56.
13. **Noreini, H. 2005.** Assessment of social factors and social management in rangelands summer (case study, 2000 Tonekabon-Mazandaran province). Master thesis in rangeland. Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources. 42 pp. (In Persian).
14. **Rangeland projects under the Naj distric . 2001.** Department of Natural Resources of Mazandaran Province - Sari, Rangeland office. 96 pp. (In Persian).

15. **Sepehr Far, K. 1995.** Effective factors contributing on the rehabilitation of rangelands in the capital of Golzar, Andimeshk, Khuzestan province. Master thesis of Tarbiat Modarres University. 147 pp. (In Persian).
  16. **Shahraki, M.R and Barani, H. 2012.** Investigation and analysis of effective factors in rangelands of Golestan province. Journal of Natural Resources Conservation and Utilization.3 (1): 59-78. (In Persian).
  17. **Sharma, A.K. and Negi, K.S.2003.** Socio-economic Profile of migratory grazers participatory appraisal of forage production and utilization of an alpine pasture in north -west Himalaya . ENVIS Bulletin Himalayan Ecology. 11(2) .50-62.
-
18. **Soltani, Gh. 1994.** The Role of socioeconomic factors in managing and utilizing rangelands of the Country, Proceedings of the First national seminar on rangeland and rangeland management in Iran. 47p. (In Persian).
  19. **Tahmasebin, S., Momeni, M., and Najafi, F. 2012.** Investigating the causes and factors of rangeland degradation and strategies for preventing degradation of rangelands in the province of Ilam (Case study of Shirvan Chardavol city), Proceedings of the First Regional Conference on Sustainable Development of Natural Resources in the West of Iran: Challenges and Solutions, Alshatr. (In Persian).
  20. **Zakypour, M., 2001.** Investigating the effect of rangeland participant's participation in improving the level of rangeland productivity in Fars Province (Nerizz County). Master thesis of rangeland. Imam Khomeini Training Center. 150 pp. (In Persian).

The study of effective factors on non-compliance of grazing capacity in grasslands of Naj in the watershed basin of Baladeh in Nour city

R. Eslami ^۱   J. mahmoudi ^۲   S.Kh. Mahdavi^۳

Abstract

Grasslands are considered as one of the most vital platform of environmental sustainable development and ecological phenomenon. The weakness of operating system and management of Goddess resources has caused confusion in grasslands exploitation system over the past years. This present study is done in Naj which is one of the sub-divisions of watershed area in Baladeh, Nour province. The statistical population consists of 485 exploiters of grassland of the region and the number of samples are 57. Data collection was done by questionnaire in the format of Likert scale. The validity of questionnaire through formal credibility and reliability is 0/801 by Cronbach's alpha. Data analysis has been achieved through Spearman correlation coefficient and multivariate regression with the help of SPSS ver.19 soft ware. Independent variables including level of literacy, the knowledge of beneficiaries, conducting educational and promotional classes, the economic situation and the dependent variable is the grazing capacity in this research. The results show that, there's a meaningful relationship between the two variables of economic situation as well as education and promotion with the compliance grazing capacity. and also there's no meaningful relationship between the variable of level of literacy, the knowledge of beneficiaries with compliance grazing capacity. Holding educational and promotional classes for ranchers can reduce pressure on the grassland. Therefore ranchers will consciously pay attention to observing principles related to grazing .

Key words: Education, Ranchers, Grazing capacity, Naj, Nour.

---

^۱. MS.C Range management Islamic Azad University, Nour branch, Nour.Iran.

^۲. Associate of Department of Natural Resources, Islamic Azad University, Nour branch, Nour.Iran.

Corresponding Author Email: j_mahmoudi2005@yahoo.com

^۳. Assistant of Department of Natural Resources, Islamic Azad University, Nour branch, Nour. Iran.